տեւեալ մեծ արձանագրութիւնը կայ(*).

1. Ի թվիս Զ (ԶԱ.) ի հայրապետութեան տն. Կոստանդեայ (?!) արհիեպիսկոպոսութեան Համազասպայ աշխարհակալութեան եւ զաւրապետութեան Սարունին ի թագաւորութեան Դաւթի ես

2. Ստեփանոս որդի Յոհանա գնեցի զԽո-ռակերս եւ զիր զեղեան զ

3. այգին որ Ծղւեր վանի

4. ցս յաւիտեան ի կռ. սպիտակ սուլտա

5. նի եւ շինեցի զսա ի հիմանէ սկսեալ

6. ուսով անմահին այ շինեղ ինձ եւ եղբա

7. րց իմոց եւ որդոց արձան կենդանի տեղի

8. գերեզմանի մինչեւ գայ քս եւ առնէ ողորմութի

9. ինձ եւ իմոցն ի փառ սիւր արդ որք խափանել ջանան զի

10. մ տորան (?!) յեկեղեցոյս եւ կամ զտե-ղիս հանել յազգէ ի

11. մեկ խափանեցին եւ անիցին հա-ւասոց եւ քրիստոնէութենէ(**)։

Ահա Վարդանի խօսքերի ճշգութեան անհերքելի ապացոյցը. Ումեկի հետ նկօղը Յովհաննեսի որդի Ստեփանոսն է եղբայրներով, որ նորա ազգականներն էին։ Ինչպէս Ումեկն էր վանք ու կալուածներ գնել իւր և որդւոց համար, նոյն օրինակին է հետեւում և ազգականը՝ պարոն Յովհաննեսի որդին Ստեփանոսը, գնելով Խոռակերտը իւր գիւղերով, շինելով վանքը հիմքից, որպէս «արձան կենդանի» և «տեղի գերեզմանի» իւր և եղբայրների համար։ Միջնադարեան հայ իշխանական տոհմերի համար անհրաժեշտութիւն էր իրենց հոգևոր կեդրոնն ու տոհմական գերեզմանատունն ունենալ իբրև վանք. աւելի երկրորդական տոհմերն ու ազատները խմբւում էին իրենց կամ մի այլ իշխանի վանքի շուրջը. այսպէս ԺԳ. դարում Սանահինը ոչ միայն Զաքարեանց, այլ Ծոթոռկանց և Դսեղի Մամիկոնեանց մի ճիւղի գերեզմանատունն էր, որ հաստատւում է այնտեղ եղած արձանագրութիւններով։

Ուշադրութեան արժանի է, որ Ստեփանոսը Խոռակերտի և գիւղերի համար

(*) Հրատարակւում է առաջին անգամ։ Ընդգծուած տառերը կցուած են իրար։

(**) Առաջին երկու երկար տողերը գրուած են դրան գլխին, իսկ մնացածը կամարակալ քարի վերայ։ Ընդգծուածները կցուած են։

վճարում է «կռ. սպիտակ սուլտանի», որ ցոյց է տալիս, թէ նա էլ Ումեկի նման իւր հարստութիւնը բերել էր Փ.-Ասիական սելջուկեան պետութեան սահմաններից, որոնց մէջն էին Մանազկերտն ու Կարինը։ Հաւանօրէն Ստեփանոսն էլ վաճառական էր, ինչպէս Ումեկը. Վարդանի, մանաւանդ Գանձակեցու խօսքերը վերաբերում են վաճառականական մի ամբողջ խմբի, որոնց թւին են պատկանում Ումեկից և ազգականներից զատ՝ նաև Սաբաւանի որդիքը՝ «Շնորհաւերն և Մկրտիչն ընչաւէտք և մեծատունք»։

Արձանագրութիւնից պարզւում է նաև, որ Խոռակերտը իւր շրջակայքով, սնել է Սաղախլուի գետի վերին հոսանքը, մտնում էր Մահկանաբերդի իշխանութեան և Հաղբատի առաջնորդութեան սահմանների մէջ, մինչդեռ Խօժոռնին իւր շրջապատով, այսինքն նոյն գետի միջին հոսանքը Զաքարեանների սեպհականութիւն էր ըստ Վարդանի և ըստ բանասիրութեան դեռ եւս անյայտ արձանագրութիւնների, որ մի այլ առթիւ պիտի հրատարակենք։

Զ.

Ամենայն հաւանականութեամբ Ումեկի և իւրայինների տեղափոխութեան հետ էր կապուած և մի ուրիշ տոհմի տեղափոխութիւնը. նոքա պէտք է որ ծագմամբ Հայաստանի արեւմտեան սահմաններից կամ Սեբաստիայից լինէին, գուցէ և Մանազկերտից՝ Սեբաստիայի հետ վաճառականութեամբ կապուած։ Էջմիածնի N. 364/987 ընտիր գրչութեամբ Հայրապետ քահանայի ձեռքով նկարազարդուած մագաղաթի ձեռագիրը գրուած է 1211 թուին Սեբաստիայում «ընդ հովանեաւ սբ. ածածնին և սբ. Սարգսի զաւրավարին, որ յանուն նոցա կանգնեցաւ սբ. եկեղեցիս ի քաղաքիս Սեբաստիա»։ Նիւթի դրամը հոգացել են «Ցեւանէս պարոն, Ուքան և Պապքան(*)։ ԺԳ. դարու երրորդ քառորդին երեւան են գալիս արեւելեան Հայաստանում Ուքան և Պապքան անունով երկու եղբայրներ իրենց հարսի հետ մի քանի արձանագրու-

(*) Մեր Գրչութեան արուեստը, Գ. Քարտէզ հայ հնագրութեան. § 72։